

УДК 811.161.2

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2025.1.5>**Ольга КОМАРОВА**

кандидат філологічних наук, доцент, Національна академія Служби безпеки України,

olga_komarova@meta.ua

ORCID: 0000-0001-6324-6647

**АСОЦІАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ ГРОШІ:
СЛОВАЦЬКА МОВНА КАРТИНА СВІТУ**

Стаття присвячена вивченню концепту ГРОШІ в словацькій мові на основі асоціативного експерименту. Аналізуються значення, емоційні та культурні конотації пов'язані з цим поняттям у свідомості носіїв словацької мови. Розглянуто особливості формування асоціативного поля концепту ГРОШІ через призму мовної картини світу молоді, визначено основні семантичні групи асоціацій, їхню частотність та зв'язок із соціокультурними реаліями. Актуальність вивчення концепту ГРОШІ зумовлена його ключовою роллю у житті суспільства та впливом на економічні, соціальні, культурні й психологічні процеси. Гроші є не лише засобом обміну та економічним інструментом, а й важливим когнітивним феноменом, що формує цінності, поведінку та світогляд людей. Метою статті є вивчення мовних асоціацій, пов'язаних із концептом ГРОШІ у свідомості словацької молоді та виявлення його когнітивних, семантичних і культурних особливостей. Стаття спрямована на аналіз поля зазначеного концепту шляхом проведення асоціативного експерименту серед носіїв мови, що дозволяє визначити, які емоційні, соціальні та економічні конотації переважають у свідомості словацькомовних респондентів. Моделювання структури концепту ГРОШІ показує, що у свідомості молоді велику роль відіграє інформаційне наповнення, основу якого становить когнітивна ознака – засоби існування. Образний компонент не є розгалуженим. Найбільш розгалуженим є інтерпретаційне поле. Найбільш розгалуженою і різноманітною є утилітарна зона, яка тісно пов'язана з енциклопедичною, а основною ознакою для словаків є *blahobyt/materiálna hodnota*. Отже, концепт ГРОШІ у свідомості словацької молоді має переважно позитивні конотації, асоціюється з багатством, добробутом, можливостями і тісно пов'язаний з розумінням необхідності заробляти. Це свідчить про прагматичний підхід молоді до фінансової сфери, де гроші сприймаються не лише як засіб для досягнення матеріального комфорту, але і як результат особистих зусиль та праці.

Ключові слова: асоціативний експеримент, концепт, когнітивна лінгвістика, мовна картина світу, словацька мова.

Olga Komarova. ASSOCIATIVE FIELD OF THE CONCEPT MONEY: SLOVAK LINGUISTIC PICTURE OF THE WORLD

The article is devoted to the study of the concept of MONEY in the Slovak language on the basis of an associative experiment. The article analyses the meaning, emotional and cultural connotations associated with this concept in the minds of Slovak speakers. The peculiarities of the formation of the associative field of the concept MONEY through the prism of the Slovak linguistic picture of the world of young people are considered, the main semantic groups of associations, their frequency and connection with socio-cultural realities are determined. The relevance of studying the concept of MONEY is due to its key role in society and its impact on economic, social, cultural and psychological processes. Money is not only a means of exchange and an economic instrument, but also an important cognitive phenomenon that shapes people's values, behaviour and worldview. The purpose of the article is to study the linguistic associations related to the concept of MONEY in the minds of Slovak youth and to identify its cognitive, semantic and cultural features. The article is aimed at analysing the field of this concept by conducting an association experiment among native speakers of the Slovak language, which allowed us to determine which emotional, social and economic connotations prevail in the minds of Slovak-speaking respondents. The modelling of the structure of the MONEY concept shows that in the minds of Slovak youth, the information content plays a major role, based on the cognitive feature of livelihood. The figurative component is not extensive. The most extensive is the interpretive field. The most extensive and diverse is the utilitarian zone, which is closely related to the encyclopaedic zone, and the main feature for Slovaks is *blahobyt/materiálna hodnota*. Thus, the concept of MONEY in the minds of Slovak youth has predominantly positive connotations, is associated with wealth, prosperity, opportunities, and is closely linked to the understanding of the need to earn money. This demonstrates the pragmatic approach of young people to the financial sphere, where money is perceived not only as a means of achieving material comfort, but also as the result of personal effort and work.

Key words: associative experiment, concept, cognitive linguistics, linguistic worldview, Slovak language.

Постановка проблеми. У наш час когнітивна лінгвістика все більше привертає увагу лінгвістів, оскільки дозволяє досліджувати глибинні механізми мовлення, що відображають структуру людського мислення. Зокрема, цей напрям вивчає, як концепти, закладені

у свідомості носіїв мови формують у них сприйняття світу, соціальні установки та комунікативну поведінку.

Одним з ключових і ефективних методів дослідження концептів є асоціативний експеримент, який дозволяє безпосередній

контакт з нейропсихологічною реальністю. Асоціативний експеримент – це контрольоване спостереження за поведінкою досліджуваних під час експерименту, де експериментатор втручається в хід експерименту з певними інструкціями. На основі спостережуваних змін у поведінці суб'єктів, експериментатор намагається встановити певні причинно-наслідкові зв'язки. Існує два основних типи експериментів – так звані офлайн- та онлайн-експерименти. Під час офлайн-експериментів, встановлюється здатність зберігати надану інформацію в пам'яті. Йдеться, наприклад, про метод вільних або спрямованих асоціацій. У випадку вільних асоціацій, завданням експериментатора є повторення наданої інформації, при цьому часовий інтервал від отримання інформації до її відтворення може бути різним. У випадку спрямованих асоціацій експериментатор надає досліджуваному ключові терміни, які сприяють більш точному відтворенню наданої інформації. При такому асоціативному експерименті зазвичай встановлюється ступінь знань довготривалої пам'яті, коли піддослідні вставляють свої описи, які не були передбачені в оригінальному тексті. Вплив індивідуального досвіду на сприйняття та обробку інформації є очевидним [10, с. 19].

Актуальність вивчення концепту ГРОШІ зумовлена його ключовою роллю у житті суспільства та впливом на економічні, соціальні, культурні й психологічні процеси. Гроші є не лише засобом обміну та економічним інструментом, а й важливим когнітивним феноменом, що формує цінності, поведінку та світогляд людей.

Метою статті є вивчення мовних асоціацій, пов'язаних із концептом ГРОШІ у свідомості словацької молоді та виявлення його когнітивних, семантичних і культурних особливостей. Стаття спрямована на аналіз асоціативного поля зазначеного концепту шляхом проведення асоціативного експерименту серед носіїв словацької мови, що дозволило визначити, які емоційні, соціальні та економічні конотації переважають у свідомості словацькомовних респондентів.

Для досягнення мети було поставлено такі **завдання**:

- визначити, які лексичні одиниці утворюють асоціативне поле концепту ГРОШІ;
- дослідити, як слова-реакції відображають соціокультурні особливості словацької молоді;
- встановити ядро і периферію концепту ГРОШІ у свідомості носіїв словацької мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням у галузі когнітивної лінгвістики в Словаччині присвячено численні праці таких мовознавців як Марія Беднаркова, Зузана Гашова, Юрай Долнік, Зузана Ковачова та інші.

В українській когнітивістиці вивченню концептів присвячено чимало наукових досліджень, що аналізують їхню структуру, семантичні особливості та культурну специфіку в мовному просторі. Зокрема варто згадати українських лінгвістів доробки яких присвячені вивченню концепту ГРОШІ в українській, і не лише, мові. Так, К. Руснак присвятив статтю з'ясуванню специфіки мовної репрезентації концептуалізації грошей у номінативних одиницях грошових одиниць на матеріалі засобів масової інформації [8]. Леся Кушмар досліджувала концепт ГРОШІ як поняття економічної сфери шляхом зіставлення лексичного й асоціативного значень. При цьому асоціативний експеримент проводився впродовж п'яти років зі студентами економічного факультету [3]. Професорка Олена Панченко розглянула деякі особливості вербалізації концепту ГРОШІ у фразеології англійської та української мов [5]. Не менш цікаві дослідження концепту ГРОШІ у художній літературі проводились українськими мовознавцями Н. Макаренко [4], Л. Семененко [9] та іншими.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна когнітивна лінгвістика активно розглядає проблему концепту як ключового елемента мовної картини світу. У своїх дослідженнях українські вчені, такі як І. Голубовська [1], Т. Космеда [2] визначають *концепт* як ментальну одиницю, що відображає знання, досвід і цінності певної мовної спільноти та є узагальненим відображенням духовного та емоційного досвіду конкретного народу.

Термін *концепт* у сучасній лінгвістиці не має однозначного трактування, оскільки увійшов у лінгвістичну семантику завдяки взаємозв'язку лінгвістики з багатьма науками, його тлумачення здійснюється з різних перспектив. Це призводить до появи численних визначень та специфічних характеристик, що дозволяє виділити кілька підходів до його інтерпретації.

На думку Михайла Полюжина концептом передусім є «ментальна одиниця й елемент свідомості, що виступає попередником між реальним світом і мовою, він охоплює і культурну інформацію, у якій вона фільтрується, переробляється й систематизується. Тому концепти утворюють своєрідний культурний пласт, що функціонує між людиною та

середовищем. Назвати що-небудь концептом означає реконструювати його внутрішній зміст у межах ментальної діяльності мовної спільноти загалом та її репрезентантів зокрема» [7, с. 215].

У межах філософської парадигми можна виділити декілька підходів до розуміння концептів, а саме: власне філософський підхід, логіко-філософський підхід, лінгво-логіко-філософський підхід, логіко-поняттєвий підхід, логко-семантичний підхід, когнітивний підхід, семантико-когнітивний підхід, лінгво-культурологічний підхід, етнолінгвістичний підхід, інтегративний підхід, літературний підхід [6].

Хоча термін *концепт* є досить поширеним в українському мовознавстві, словацькі лінгвісти частіше вживають термін *поняття*, що є радше певною полісемією, ніж розбіжностями у розумінні зв'язку *концепту* і *поняття*. Наприклад, як синоніми терміну *концепт* у літературі зустрічаємо *idea*, *koncept*, *mentálna reprezentácia*, *myšlienka*, *spomienka*, *referencia*, *význam* [12].

Для аналізу структури концепту ГРОШІ у словацькій мові було використано «Krátky slovník slovenského jazyka» (KSSJ) [11], а також проведено асоціативний експеримент із носіями словацької мови. В експерименті взяли участь студенти зі Словаччини у віці 18–22 років.

Анкета для асоціативного експерименту складалася з трьох запитань:

1. експеримент на вільні асоціації, в якому учасників просили написати першими будь-яке слово, яке асоціюється зі словом «гроші»;

2. експеримент на суб'єктивне визначення, в якому учасник повинен був закінчити речення «гроші – це...»;

3. експеримент зі спрямованими асоціаціями, в якому учасник мав записати п'ять іменників, дієслів або прикметників, які асоціюються зі словом «гроші».

Структура концепту ГРОШІ містить образний компонент, інформаційне наповнення та інтерпретаційне поле.

Для розкриття інформаційного наповнення ядра концепту було використано KSSJ, в якому подано визначення слова «гроші», а саме: визнаний державою платіжний засіб як засіб обміну, монети й банкноти: *металеві, паперові гроші, дрібні гроші, заробляти (отримувати) гроші, позичати комусь гроші*.

Таким чином, аналіз словникової дефініції дозволив стверджувати, що ядром концепту ГРОШІ в словацькій мові є *міра ціни під час купівлі-продажу*.

Опрацювавши дані експерименту з метою виявлення ядра концепту, дійшли висновків, що більшість учасників (96%) визначили ядро концепту ГРОШІ як: *prostriedky na živobytie, prostriedok na platenie, prostriedok pre realizáciu želaní / uskutočnenie cieľa, materiálna hodnota, potrebné/podstatné prostriedky*

Інформація для встановлення ядра зазначеного вище концепту, отримана шляхом експерименту, здебільшого збігається зі словниковими дефініціями, які визначають «гроші» як засіб оплати праці/засіб для існування. Водночас менша частина вибірки представляє його емоційний компонент як *засіб для реалізації бажань і досягнення мети*.

Образний компонент у структурі концепту не виявився значним (10%). У словацькій мові перцептивний образ представлений лише однією ознакою *najest' sa*, що, скоріше за все, пов'язано саме з особистими відчуттями опитуваної категорії, а саме – студентів; когнітивний образ досліджуваного концепту – *špinavé, pekné, čestné, nečestné*.

Інтерпретаційне поле концепту ГРОШІ широко представлене чотирма зонами: оцінною, енциклопедичною, утилітарною та регулятивною.

До оцінної зони належать асоціації, які викликає в учасників експерименту концепт ГРОШІ: *zlo 29,4%, vlastné 17,6%, potrebné 11,5%, veľké 11,8%, dôležité 11,3%, dobro 6%, malo 6%, chybat' 6%, zabezpečenie 5%, ukradnuté 4%, odpracované 4%*.

Досить широкою в структурі концепту ГРОШІ є енциклопедична зона, до якої належать ознаки, що характеризують з різних боків предмети та явища, інформація про які набула людьми як власний досвід у результаті пізнання предметів чи явищ у різних життєвих ситуаціях. Словники фіксують значну кількість не лише різноманітних назв валюти (*minca, dukát, bankovka, dolár, libra, euro, hotovosť a pod.*), але і широкий спектр діалектних (*bubáky, cícušky, fuky, chechtáčky, jurčáky, love, peňáže*) та сленгових (*prachy, fuky, groše, dudky, many, šupy, dengi*) форм у словацькій мові.

Після обробки даних експерименту можна виділити такі когнітивні ознаки енциклопедичної зони: *životný prostriedok 42%, mzda 39%, hodnota 17,7%, štúdium 5%, profesia 5%, podnikateľstvo 4%, hospodárenie 3%, suma 3%, banka 2%*. До утилітарної зони належать когнітивні ознаки, які характеризують когнітивне ставлення експериментатора до денотата концепту і ґрунтуються на його досвіді, мотиваціях, можливостях тощо:

bohatstvo 70%, *možnosti* 68%, *nakupovať* 65%, *zodpovednosť* 64%, *moc* 64%, *istota* 46%, *úspech* 44%, *dospelosť* 43%, *cestovanie* 36%, *nezávislosť* 27%, *moc* 26%, *postavenie v spoločnosti* 24%, *požičať* 18%, *cieľ* 18%, *odložené* 16%, *investované* 16%, *život* 12%, *zabezpečenie* 12%, *bezproblémový život* 10%, *emócie* 9%, *komfort* 8%, *dojmy* 7%, *odpočinok* 6%, *ťažká práca* 6%, *rozdeľovať* 6%, *darčeky* 5%, *sloboda* 5%, *nesloboda* 5%, *úľava* 5%, *otroctvo* 4%, *tešiť sa* 4%, *pokoj* 4%, *napätie* 3%, *prepych* 3%, *charita* 3%, *šťastie* 4%, *bydlisko* 2%, *čas* 2%, *poctivosť* 2%, *vyhrať* 2%, *podozrenie* 2%, *obchod* 2%, *hľadať* 2%, *stratiť* 2%.

Когнітивні ознаки, що входять до регулятивної зони, характеризують настанови, рекомендації, вказівки, напрям діяльності тощо: *zarábati* 56%, *miňať* 25%, *šetriť* 30%, *zadovážiť si* 7%, *zhromažďovať* 5%.

Соціокультурна зона в словацькій мові майже не була представлена асоціаціями, за винятком єдиної ознаки – *kriminálka*.

Таким чином, моделювання структури концепту ГРОШІ показує, що у свідомості словацької молоді велику роль відіграє інформаційне наповнення, основу якого становить когнітивна ознака – засоби існування. Щодо образного компонента, то він не є розгалуженим і представлений симптоматично. Найбільш розгалуженим у свідомості словацької молоді є інтерпретаційне поле. Зона оцінок явно суперечлива, соціокультурна зона взагалі практично не представлена. Найбільш розгалуженою і різноманітною є утилітарна зона, яка тісно пов'язана з енциклопедичною, а основною ознакою для словаків є *blahobyť/materiálna hodnota*.

Аналіз експериментального матеріалу дав можливість описати категоріальну структуру концепту ГРОШІ, визначити когнітивні ознаки та класифікувати їх:

фінансовий обіг – *miňať*, *životný prostriedok*, *šetriť*, *nakupovať*, *požičať*, *investované*, *odložené*, *zhromažďovať*;

форма реалізації – *darčeky*, *charita*, *bydlisko*, *mzda*, *odpočinok*;

робочі орієнтації – *zarábati*, *zadovážiť si*, *odpracované*, *výhrať*, *ukradnuté*, *ťažká práca*;

розуміння світу посередництвом грошей – *bohatstvo*, *moc*, *zabezpečenie*, *sloboda*, *čas*, *poctivosť*, *nesloboda*, *otroctvo*.

Щодо когнітивних ознак концепту ГРОШІ з погляду позитивної/нейтральної та негативної конотації, то ознаки з негативною конотацією у словацькій мові менш численні, ніж ознаки з позитивною/нейтральною конотацією: *špinavé*, *zlé*, *ukradnuté*, *nečestné*, *chybat'*, *malo* становить близько 15% від загальної кількості.

Проаналізований матеріал показав, що в когнітивних ознаках концепту ГРОШІ виділяються відносні антонімічні пари *zarábati* – *kupovať*, *investovať*; *šetriť* – *miňať*; *ukradnuté* – *vlastné*, *poctivo zarobené* – *nečestné*.

Таким чином, ядром когнітивної класифікаційної ознаки концепту ГРОШІ в словацькій мові є ознака фінансового обігу – близько 43%, ближчу периферію формують ознаки, пов'язані з робочими орієнтаціями – близько 27% та розумінням світу посередництвом грошей – близько 25%. Ще одну периферійну зону в словацькій мові утворюють ознаки, що відображають форму реалізації грошей – близько 7%.

Висновки і пропозиції. Концепт ГРОШІ у свідомості словацької молоді має переважно позитивні конотації, він асоціюється з багатством, добробутом, можливостями. Цікавим є факт, що концепт ГРОШІ у молоді тісно пов'язаний з розумінням заробітку. Це свідчить про прагматичний підхід до фінансової сфери, де гроші сприймаються не лише як засіб для досягнення матеріального комфорту, але і як результат особистих зусиль та праці. Окрім цього, концепт ГРОШІ у їхньому сприйнятті може бути пов'язаний із кар'єрним ростом, самореалізацією та соціальним статусом. Така тенденція відображає сучасні економічні реалії та вплив глобалізаційних процесів на фінансову свідомість молодого покоління. Беручи до уваги, що вивчення концептів відбувається у різноманітних напрямках залежно від поставленої науковцем мети, подальші перспективи вивчення концепту ГРОШІ вбачаються у компаративних дослідженнях, наприклад, у слов'янських, германських чи романських мовах.

Література:

1. Голубовська І. Сучасна українська лінгвоконцептологія: стан і перспективи розвитку. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*, 2016. № 10 (1). С. 151–159
2. Космеда Т. Система репрезентованих аксіологічно маркованих смислів: образ-концепт «Вода» (на матеріалі словника «Галицько-руські приповідки»). *Одеський лінгвістичний вісник*, 2013. Вип. 2. С. 59–72
3. Кушмар Л. Концепт «гроші» у картині світу студентів економічних спеціальностей. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Філологічні науки*, 2019. Вип. 175. С. 573–578.

4. Макаренко Н. Асоціативно-номінативний потенціал концепту «ГРОШІ» на матеріалі «Тригрошового роману» Б. Брехта. Тези доповідей всеукр. наук. конф. пам'яті д. філол. н., проф. Д. І. Квеселевича (1935–2003) «Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблем перекладу» від 15 травня 2015. С. 113–116.
5. Панченко О. Концепт ГРОШІ в англійській та українській мовах. *Науковий вісник Херсонського державного університету*, 2019. Вип. 36. С. 81–84.
6. Плотнікова Н. Поняття «КОНЦЕПТОСФЕРА» та «КОНЦЕПТ» у сучасній лінгвістиці. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації, 2020. Том 31 (70). № 1. Ч. 1. С. 91–96.
7. Полюжин М. Поняття, концепт та його структура. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*, 2015. № 4. С. 214–224.
8. Руснак К. С. Відображення концептуалізації грошей у номінативних одиницях валют (на матеріалі української преси початку ХХІ ст.). URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/dbcf2202-6e6f-41d2-b999-768be6509e79/content>
9. Семененко Л. Концепт “гроші” у драматичному творі Івана Карпенка-Карого «Сто тисяч». *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*, 2015. Вип. 5. С. 135–143.
10. Bednářiková M., Úvod do lingvistiky. Vysokoškolská učebnica. Vydavateľ Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave. 2013. 85 s.
11. Krátky slovník slovenského jazyka [red. J. Kačala a kol.]. Bratislava : Veda. 2003. 985 s.
12. Šipko J. Nové trendy v kognitívnej lingvistike. URL: [http:// www.unipo.sk](http://www.unipo.sk);
13. Úvod do lekárskej terminológie. Nový pohľad na termín. 2013. 34 s. URL: <http://www.datasolution.sk/pdf>.